

Magdalena Górecka

**Narodowe imaginarium. Historie alternatywne w prozie polskiej po 1989 roku jako
obszar artykułowania pamięci kulturowej**

STRESZCZENIE

Celem pracy jest próba syntezy zjawiska historii alternatywnych w prozie polskiej po 1989 roku, obejmująca zarówno rekonstrukcję poetyki powieści, jak też określenie społeczno-kulturowej kontekstualizacji utworów. Dobór analizowanych tekstów uwarunkowany jest trzema kryteriami: gatunkowym, tematycznym oraz chronologicznym. Utwory posiadają określone *genus proximum* i charakterystyczne strategie, eksploatują historię Polski lub w sposób istotny do niej nawiązują, a także należą do prozy powstałej po 1989 roku.

U źródeł mojej koncepcji tkwi przekonanie o rozchodzeniu się preskryptywnej i deskryptywnej definicji gatunku. W założeniu historia alternatywna obiera za cel refleksję nad mechanizmami dziejów, jest fabularną realizacją myśli kontrfaktycznej, która od zawsze towarzyszy historiografii. Jednak praktyka badawcza wskazuje, iż są to utwory w dużej mierze tożsamościowe, zdeterminowane ideologiczne i nacechowane prezentyzmem. Nie tylko eksplorują przeszłość, ale też wskazują na teraźniejsze sposoby jej konceptualizacji, ujawniając mechanizmy i toposy pamięci kulturowej.

Pomysł wyzyskania pamięci kulturowej jako podstawowej ramy metodologicznej decyduje o interdyscyplinarnym charakterze pracy. Holistyczna perspektywa integrująca instrumentarium literaturoznawcze z aparatem pojęć i kategorii zaczerpniętych z kręgu *memory studies*, historiografii, krytyki postkolonialnej czy geokrytyki pozwala na pogłębioną interpretację kulturową i rozpoznanie najciekawszych aspektów zjawiska, jakim jest historia alternatywna na gruncie polskim. Takie podejście ma na celu ukazanie w szerokiej perspektywie potencjału gatunku i różnych możliwości interpretacyjnych, które mogą być szczegółowo rozwijane w przyszłości.

Struktura pracy została pomyślana tak, aby ukazać kluczowe aspekty poetyki historii alternatywnej przy jednoczesnej ekspozycji filtra kulturowego. Rozdział pierwszy ma

charakter metodologiczny. Rozpoczynam od ogólnego usytuowania historii alternatywnych w kontekście społeczno-kulturowym, a także pośród innych gatunków i nurtów literatury. Wskazana zostaje geneza gatunku, warunki rozwoju oraz przyczyny popularności. Konfrontuję specyfikę literatury kontrfaktycznej z regułami klasycznej historiografii oraz sytuuję ją na tle rozwoju myśli historiozoficznej. Następnie, doprecyzowując perspektywę badawczą, uzupełniam aparat pojęciowy o kategorie zaczerpnięte z kręgu *memory studies*. Przywołane zostają najbardziej wpływowe teorie pamięci kulturowej oraz koncepcje zachodnich badaczy rozwijających pomysł interpretowania historii alternatywnych jako dokumentu pamięci. Na podstawie powyższych rozpoznań tworzę zarys instrumentarium badawczego.

Rozdział drugi zawiera analizy wybranych scenariuszy polskich historii alternatywnych. Analiza warstwy zdarzeniowej powieści ma na celu rekonstrukcję strategii tworzenia alternatywnej wersji dziejów. Strategie te konfrontuję z regułami symulacji historycznej, koncepcjami historiozoficznymi oraz toposami pamięci kulturowej. Wskazuję trzy podstawowe funkcje scenariuszy historii alternatywnych: światotwórczą, historiozoficzną oraz memorialną, a także warianty ostatniej z nich (legitymizujący, kompensacyjny i subwersywny).

Rozdział trzeci dotyczy sposobów przedstawienia postaci historycznych. Analizuję strategie konstruowania bohaterów i ich biografii w stosunku do historycznych faktów oraz utrwalonych kulturowo wizerunków i wyobrażeń. Wykorzystuję figurę ponadświatowej tożsamości w znaczeniu syntezy właściwości postaci z obu płaszczyzn: historycznej i allohistorycznej. Skupiam się na przedstawieniach postaci bohaterów narodowych, zdrajców i wrogów ojczyzny, a także alternatywnych biografiach naukowców i twórców kultury. Wskazuję sposoby, w jakie alternatywne życiorysy znanych postaci artykułują koncepcje memorialne i tożsamościowe (n.in. strategie legitymizacji, rewizji lub normalizacji pamięci, czy symptomy dyskursu postzależnościowego).

W rozdziale czwartym skupiam się na potencjale światotwórczym allohistorii dokonując analiz czasoprzestrzeni. Zwracam uwagę na teorie naukowe fundujące koncept wieloświata oraz literackie sposoby jego przetworzenia. Sposoby kreowania czasoprzestrzeni dzielę na te reprezentujące chronopoetykę oraz geopoetykę utworów. W ramach chronopoetyki allohistorii wyróżniam trzy strategie (ekonomię czasu historycznego, retrofuturyzm oraz historię poza czasem), które odpowiadają określonym modelom czasu i koncepcjom historiozoficznym. Z kolei w obrębie geopoetyki obserwuję dwie podstawowe techniki przedstawiania przestrzeni: mapy alternatywne (generujące fantomowe terytoria)

oraz wirtualne topografie (hybrydyczna przestrzeń tematyzująca palimpsestowy charakter tkanki miejskiej), które w większym stopniu artykułują problematykę memorialną.

W rozdziale piątym dokonuję analizy strategii metadyskursywnych będących ekspozycją samoświadomości gatunku. Zwracam uwagę na trzy rodzaje metadyskursu: naukowy (eksplikujący teorie naukowe dotyczące wieloświata), historyczny (nawiązujący do koncepcji historiozoficznych) oraz literacko-kulturowy (tematyzujący historię drugiego stopnia, a więc kulturowe sposoby konceptualizacji dziejów). Obecność metadyskursu podkreśla funkcję omawianych powieści jako „laboratorium historii” (gdyż symulacja allohistoryczna jest ekwiwalentem eksperymentu naukowego). Przeciwwagą dla tej tendencji są symptomy ideologiczno-memorialnego zdeterminowania, które realizują się najsilniej w strategii konstruowania alternatywnego świata na wzór utopii lub dystopii. Konfrontacja obu aspektów historii alternatywnych wskazująca na paradoksalne połączenie metaświadomości (laboratorium historii) i ograniczeń memorialnych (narodowe imaginarium) doprowadza do wniosków końcowych pracy.

W uwagach końcowych podsumowuję rezultaty pracy oraz wskazuję miejsce historii alternatywnych w polskiej prozie najnowszej.

Magdalena Cibicka